

УДК 376-056.36-053.6

DOI 10.32626/2413-2578.2021-17.45-54

О.М. Вержиховська

defectologia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9342-0896>

КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕНЬ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

Відомості про автора: Вержиховська Олена, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: проблема розвитку, навчання та виховання дітей різного віку з порушеннями інтелекту, психолого-педагогічні основи корекції інтелектуальних порушень засобами виховної роботи у цієї нозології дітей. Email: defectologia@gmail.com.

Contact : Verzhihovska Olena, PhD of pedagogical, associate professor of the department of psycho-medical-pedagogical foundations of correctional work in Kamynets-Podilsky National Ivan Ogienko University, Kamynets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: the problem of development, education and upbringing of children of different age with intellectual disabilities, psychological and pedagogical bases of correction of intellectual disabilities by means of educational work in this nosology of children. Email: defectologia@gmail.com.

Відомості про наявність друкованих статей на дану тематику.

1. Verzhikhovska O. (2019). Psychological and pedagogical support of moral education in junior handicapped children/ Edulearn19 / 11th International Conference on Education and New Learning Technologies. Palma, Spain - July 1-3, 2019 (Web of Science); **2. Вержиховська О.М.** Особливості емоційного стимулювання дітей із порушеннями інтелекту / Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 41. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. – 532 с.- С.61-69; **3. Вержиховська О.М.** Особливості використання невербальних засобів спілкування при роботі з молодшими школярами з порушеннями інтелекту / Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць :вип.11 / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова.– Кам'янець-

Подільський : ПП Медобори – 2006,2018.– 322с. С.48-58с. 4. Verzhikhovska, O . Practice and innovations of inclusive education at school Larysa V.Kozibroda, Oksana P. Kruhlyk, Larysa S. Zhuravlova, Svitlana V.Chupakhina, Olena M. Verzhikhovska. International Journal of HigherEducation, Vol. 9, No. 7 (Special Issue), 2020. P176-187 (SCOPUS).

Вержиховська О.М. Корекція порушень структури особистості підлітків з порушеннями інтелекту. У статті проаналізовано теоретичний підхід до проблеми розвитку особистості підлітків з порушеннями інтелекту, зокрема розкрито змістові основи розвитку особистості підлітків; подано порівняльну характеристику становлення особистості підлітків з типовим розвитком та з порушеннями інтелекту; вказано на особливості розвитку особистості підлітків з порушеннями інтелекту в навчально-виховному процесі. Нами розкрито етапи емпіричного вивчення рівня особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелекту за відповідними критеріями, показниками та рівнями. Зокрема, емпіричне вивчення рівня особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелекту передбачає наступні етапи: аналіз продуктів діяльності учнів, спостереження, складання психолого-педагогічної характеристики, бесіда за змістом незакінчених оповідань, бесіда-гра з дитиною за змістом сюжетних малюнків, бесіда з дитиною за конкретними запитаннями, використання дидактичних вправ. У процесі якісного та кількісного аналізу рівня сформованості особистості підлітків поданої нозології виявлено, що їх реальна поведінка в кожному конкретному випадку залежить від ряду обставин, у тому числі від стану їх емоційно-вольової сфери в даний момент, вони не завжди можуть оволодіти своєю поведінкою. При корекції порушень особистості підлітків з порушеннями інтелекту найбільш ефективним є використання бесіди з прихованим змістом; читання оповідань; розігрування оповідань; закінчення оповідань; аналіз серій малюнків, які включають різні варіанти поведінки дітей в одній ситуації; аналіз текстів з відносними ситуаціями.

Ключові слова: особистість, підлітки, типовий розвиток, порушення інтелекту, корекція, адаптація, соціалізація.

Вержиховская Е.Н. Коррекция нарушений структуры личности подростков с нарушениями интеллекта. В статье проанализирован теоретический подход к проблеме развития личности подростков с нарушениями интеллекта, в частности раскрыты содержательные основы развития личности подростков; представлены сравнительная характеристика становления личности подростков с типичным развитием и с нарушениями интеллекта; указано на особенности развития личности подростков с нарушениями интеллекта в учебно-воспитательном процессе. Нами раскрыты этапы эмпирического изучения уровня личностного развития подростков с нарушениями интеллекта по соответствующим

критериям, показателям и уровням. В частности, эмпирическое изучение уровня личностного развития подростков с нарушениями интеллекта предполагает следующие этапы: анализ продуктов деятельности учащихся, наблюдение, составление психолого-педагогической характеристики, беседа по содержанию незаконченных рассказов, беседа-игра с ребенком по содержанию сюжетных рисунков, беседа с ребенком за конкретными вопросами, использование дидактических упражнений. В процессе качественного и количественного анализа уровня сформированности личности подростков представленной нозологии выявлено, что их реальное поведение в каждом конкретном случае зависит от ряда обстоятельств, в том числе от состояния их эмоционально-волевой сферы в данный момент, они не всегда могут овладеть своим поведением. При коррекции нарушений личности подростков с нарушениями интеллекта наиболее эффективным является использование беседы со скрытым смыслом; чтение рассказов; разыгрывание рассказов; окончания рассказов; анализ серий рисунков, которые включают в себя различные варианты поведения детей в одной ситуации; анализ текстов с относительными ситуациями.

Ключевые слова: личность, подростки, типичное развитие, нарушение интеллекта, коррекция, адаптация, социализация.

Verzhikhovska O. Correction of personality disorders in adolescents with intellectual disabilities. In the given article the theoretical approach to a problem of development of the personality of teenagers with intellectual disabilities is analyzed, in particular the semantic bases of development of the personality of teenagers are opened; the comparative characteristic of formation of the personality of teenagers with typical development and with intellectual disabilities is given; the peculiarities of the development of the personality of adolescents with intellectual disabilities in the educational process are indicated. We have revealed the stages of empirical study of the level of personal development of adolescents with intellectual disabilities according to the relevant criteria, indicators and levels. In particular, the empirical study of the level of personal development of adolescents with intellectual disabilities involves the following stages: analysis of students' activities, observation, compilation of psychological and pedagogical characteristics, conversation on the content of unfinished stories, conversation-game with a child on the content of plot drawings, conversation with a child, use of didactic exercises. In the process of qualitative and quantitative analysis of the level of personality formation of adolescents in this nosology revealed that their actual behavior in each case depends on a number of circumstances, including the state of their emotional and volitional sphere at the moment, they can not always master their behavior.

Personality-oriented education of adolescents with intellectual disabilities is aimed at developing their higher cultural needs. The immaturity of the personality of this category of children is due primarily to the peculiarities of the development of its needs, intelligence, emotional sphere, behavior. The most

important methods of forming the personality of adolescents with intellectual disabilities are the education of their habits in the process of various activities, their inclusion in the process of interaction with peers, practical solutions to problem situations, the formation of adequate self-esteem. The development of the personality of adolescents with intellectual disabilities is possible under the condition of purposeful long-term correctional and educational influence. The starting point in building a program for the development of adolescents with intellectual disabilities should be provisions on the integrity, completeness and harmony of the formation and development of the individual world not only from the biological, physical and psychological, but also from the standpoint of social and spiritual development. The formation of the personality of adolescents with intellectual disabilities is possible through a system of certain pedagogical measures with the indivisible unity of the processes of learning, education and correction. This is facilitated by appropriate psychological and pedagogical conditions (correct daily routine, individual and differentiated approach, organization of assignments, proper control of the relationship between children, etc.). When correcting personality disorders of adolescents with intellectual disabilities, the most effective is the use of conversation with hidden content; reading stories; acting out stories; ending stories; analysis of a series of drawings that include different behaviors of children in one situation; analysis of texts with relative situations.

Key words: personality, adolescents, typical development, intellectual disabilities, correction, adaptation, socialization.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення однією з найактуальніших проблем психології та педагогіки є проблема формування вихованості підлітків з порушеннями інтелекту. Становлення особистостей залежить від рівня прояву їх якостей, які виступають основою психічного розвитку підлітків. У зв'язку з цим педагог підбирає психолого-педагогічне забезпечення, яке спрямовується на розвиток когнітивних, емоційно-мотиваційних, поведінкових компонентів, що формує особистість підлітків.

Підлітковий вік є перехідним та критичним періодом розвитку особистості не лише дітей з типовим розвитком, але й з порушеннями інтелекту. Знання особливостей становлення особистісного розвитку цієї категорії підлітків потребує врахування у них психофізіологічних недоліків. Корекція особистості у підлітків з порушеннями інтелекту вимагає: вміння приймати самостійні рішення; розвивати внутрішню незалежну потребу поведінки; оцінювати поведінковий компонент на основі аналізу мотивів; активізувати розвиток мисленнєвих процесів до усвідомленої діяльності. Спонукальною функцією щодо формування самоаналізу підлітків з порушеннями інтелекту є процес виховання особистості, який створює передумови для усвідомленої поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему вивчення свідомості, почуттів, потреб, мотивів, якостей, поведінки, механізмів розвитку та виховання особистості дитини висвітлено у працях Б. Ананьєва, Л. Божовича, І. Беха, О. Запорожця, В. Крутецького, С. Рубінштейна, які зазначають на особистісно-орієнтованому вихованні підлітків.

Аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми формування особистості підлітків з порушеннями інтелекту показав, що в корекційній педагогіці дане питання спрямовувалось на дослідження загальних психологічних особливостей розвитку цієї категорії дітей (О. Белкін, Т. Власова, Н. Долгобородова, Г. Дульнєв, І. Єременко, М. Коломінський, В. Липа, М. Матвєєва, В. Мачихіна, О. Хохліна); розумовий розвиток дитини у поєднанні з поведінкою (М. Буфетов, І. Єременко); особистісно-моральні (В. Синьов, О. Вержиховська) та особистісно - вольові (Г. Дульнєв, М. Коломінський) якості.

Дослідження особистості підлітків з порушеннями інтелекту відбувалося у плані становлення його окремих компонентів (змістовного, емоційно-мотиваційного та поведінкового) без взаємозв'язку між ними. Тому, проблема корекції особистості дітей з порушеннями інтелекту ще недостатньо вивчена, що зумовило вибір тематики наукової статті.

Мета статті полягає у визначенні теоретико-методологічних та практичних положень корекційного впливу на порушення структури особистості підлітків з порушеннями інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Особистість – це конкретна людина, яка перебуває в системі її стійких соціально зумовлених психологічних характеристик, що виявляються в суспільних зв'язках і ставленнях, визначають її моральні вчинки та мають суттєве значення для неї самої та для оточуючих. Особистістю є соціалізований індивід, котрий утілює найсуттєвіші соціально значущі властивості. Особистістю є людина, яка має свою життєву позицію, що утвердилася внаслідок тривалої та клопіткої свідомої праці, їй притаманні свобода волі, здатність до вибору, відповідальність. Така людина не просто вирізняється завдяки тому враженню, яке справляє на інших, вона свідомо виділяє себе з навколишнього світу. Глибина і багатство особистості зумовлені її зв'язками зі світом, з іншими людьми, уявленням про себе.

Перехідним періодом від дитинства до зрілості є підлітковий вік. У цей період відбуваються якісні зміни в інтелектуальній, емотивній та поведінковій сферах особистості підлітка (інтенсивний, нерівномірний розвиток і ріст організму, особистісні новоутворення тощо), які закладають основи його самосвідомості, потреби у самоствердженні, рівноправному та довірливому спілкуванні з однолітками та дорослими.

Становлення особистості в підлітковому віці є складним етапом у процесі особистісного розвитку, що відрізняється характеристиками соціального дозрівання. Особливості проявів та перебігу підліткового

періоду залежать від конкретних соціальних обставин життя та розвитку підлітка, його соціальної позиції в світі дорослих, а саме головним чинником при цьому виступає система соціальних міжособистісних стосунків із довкіллям, що опосередковано впливає на соціальні відносини в мікро- та макросередовищі.

Корекційна робота з підлітками з порушеннями інтелекту повинна бути спрямована на подолання труднощів у довільності організації своєї поведінки, вироблення вольових зусиль та мотивів поведінки, набуття особистісно-вольових якостей за умов використання відповідних вправ, які спрямовані на вирішення різних проблемних ситуацій. Особистісно-зорієнтоване виховання підлітків з порушеннями інтелекту спрямоване на розвиток у них вищих культурних потреб. Незрілість особистості цієї категорії дітей зумовлена насамперед особливостями розвитку її потреб, інтелекту, емоційної сфери, поведінки. Найважливішими прийомами формування особистості підлітків з порушеннями інтелекту є виховання у них звичок в процесі різних видів діяльності, включення їх у процес взаємодії з однолітками, практичне вирішення з ними проблемних ситуацій, формування у них адекватної самооцінки. Розвиток особистості підлітків з порушеннями інтелекту можливий за умови цілеспрямованого довготривалого корекційно-виховного впливу.

Аналіз шкільної практики виховання дає можливість зробити висновок про сильні та слабкі сторони, побачити вузькі місця у роботі, спрямованій на формування особистості школярів. Так, чітко простежується тенденція подолання авторитарно-бюрократичного стилю виховання й керівництва виховною роботою, численних негативних явищ, які набули свого розвитку. Зокрема, педагоги прагнуть позбутися формальності стосунків учителів та учнів і будувати їх на засадах взаєморозуміння та тактовності, створювати умови для вияву ініціативи й активності вихованців.

Аналіз літератури та власні дослідження дають нам змогу, водночас, у практиці шкільного виховання підлітків з порушеннями інтелекту чітко виявити і негативні тенденції, а саме:

- відсутність цілісності та системності в розвитку особистості, в тому числі в роботі щодо формування першооснов моральної культури з урахуванням загальнолюдських цінностей і народної педагогіки;
- недостатність розвитку емоційно-вольової сфери дитини;
- епізодичність забезпечення реалізації принципу особистісного підходу до підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку;
- низький рівень розвитку особистісно-зорієнтованого спілкування;
- низький рівень розвитку елементарних прийомів самооцінки, самовдосконалення поведінки, елементарних основ психоаналізу та психокорекції.

Головна мета виховання підлітків з порушеннями інтелекту полягає у всебічному розвитку їх особистості, в підготовці до особистого життя та праці. Це завдання вирішується проведенням корекційних заходів, спрямованих на послаблення, пом'якшення недостатнього розвитку підлітків з порушеннями інтелекту. При цьому враховується те, що будь-який виховний захід повинен справляти корекційний вплив на особистість учня. Для цього необхідні наступні умови:

- обов'язкове дотримання режиму дня з розумним чергуванням видів діяльності і способів вироблення норм поведінки;
- здійснення індивідуального та диференційованого підходів на основі систематичного вивчення учнів;
- організація доручень для учнів, результати виконання яких є наочними та ефективними;
- здійснення ретельного і систематичного контролю за діяльністю підлітків з порушеннями інтелекту.

Спеціальне завдання виховання підлітків з порушеннями інтелекту полягає в підвищенні регулятивної ролі інтелекту в їх поведінці. Корекційний вплив на процес виховання особистості найбільш ефективний тоді, коли він орієнтований на формування у дитини вищих форм психічної діяльності, словесно-логічного мислення. Під впливом корекційно-виховної роботи розвиток підлітків з порушеннями інтелекту йде паралельно, зокрема: виправлення недоліків логічного мислення та вдосконалення емоційно-вольової сфери. Розвиток емоційно-вольових якостей особистості дитини здійснюється через удосконалення її мисленнєвої діяльності.

У силу компенсаторних можливостей і пластичності нервової системи, здатностей організму, що розвивається, в процесі виховання проходить розвиток найскладніших сторін особистості підлітків з порушеннями інтелекту. Дуже важливо виявити позитивні сторони особистості та збережені функції в дитини, спираючись на які можна здійснити корекційний вплив. Оскільки взаємостосунки між дітьми можуть регулюватися вчителем, то це явище треба використати як засіб корекції недоліків розвитку особистості. Для цього необхідно створити кожному учневі позитивне емоційне самопочуття під час присутності його в класному колективі. У процесі цілеспрямованої педагогічної роботи у дитини з порушеннями інтелекту можна розвивати складну систему інтересів і потреб. Використовуючи ці інтереси, як рушійну силу вчинків, можна перетворити їх в основу формування особистості дитини в цілому. Вихідним у побудові програми розвитку особистості підлітків з порушеннями інтелекту повинні стати положення про цілісність, завершеність та гармонійність формування та розвитку індивідуального світу людини не лише з позиції біологічної, фізичної та психологічної, але й з позиції її соціального і духовного розвитку.

Формування особистості підлітків з порушеннями інтелекту можливо за допомогою системи певних педагогічних заходів при неподільній єдності процесів навчання, виховання та корекції. Цьому сприяють відповідні психолого-педагогічні умови (правильний режим дня, індивідуальний та диференційований підхід, організація доручень, правильний контроль регулювання взаємовідносин між дітьми, тощо). Першочерговим етапом у розвитку підлітків з порушеннями інтелекту є підвищення регулятивної ролі інтелекту в поведінці учнів. На базі удосконалення мисленнєвої діяльності іде розвиток емоційно-вольової сфери та поведінки підлітків з порушеннями інтелекту. У процесі правильного корекційно-виховного впливу у підлітків з порушеннями інтелекту розвиваються інтереси та потреби, активність та самостійність в діяльності, формується правильна оцінка оточуючих і самооцінка. Найбільш ефективним і регулятивним у становленні особистості підлітків з порушеннями інтелекту є включення їх у позакласну виховну роботу.

Емпіричне вивчення рівня особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелекту передбачає наступні етапи: аналіз продуктів діяльності учнів, спостереження, складання психолого-педагогічної характеристики, бесіда за змістом незакінчених оповідань, – бесіда-гра з дитиною за змістом сюжетних малюнків, бесіда з дитиною за конкретними запитаннями, використання дидактичних вправ. Вивчення особистості підлітків з порушеннями інтелекту дозволило виділити чотири групи дітей з недоліками характеру: нестійкі, замкнені, слабовільні, нервові.

Аналіз бесіди за змістом незакінчених оповідань показав, що до високого рівня підлітків з порушеннями інтелекту не можливо віднести (типовий розвиток – 86%); до середнього рівня було віднесено 46% підлітків з порушенням інтелекту (типовий розвиток – 14%); до низького рівня було віднесено 54% підлітків з порушенням інтелекту (типовий розвиток – 0%). Аналіз бесіди з дитиною за конкретними запитаннями показав, що до високого рівня підлітків з порушеннями інтелекту не можливо віднести (типовий розвиток – 100%); до середнього рівня було віднесено 66% підлітків з порушенням інтелекту (типовий розвиток – 0%); до низького рівня було віднесено 34% підлітків з порушенням інтелекту (типовий розвиток – 0%). Реальна поведінка підлітків з порушеннями інтелекту в кожному конкретному випадку залежить від ряду обставин, в тому числі від стану його емоційно-вольової сфери в даний момент. Він не завжди може володіти своєю поведінкою та чинити так, як йому хотілось би. Отже, відповіді відображають не реальну поведінку, а бажання вчинити так чи інакше. Але і це є досить суттєвим показником в корекції порушень особистості підлітків з порушеннями інтелекту.

Розвиток особистості підлітків з порушеннями інтелекту, обрання методів і прийомів впливу залежать від принципів організації навчально-

виховного процесу (цілеспрямованого створення виховних ситуацій, гуманістичного спілкування, використання співпереживання у виховному процесі систематичного аналізу вихованцем своїх і чужих вчинків). Процес виховання учнів з порушеннями інтелекту, корекція порушень їх особистості можливий за допомогою наступних методів та методичних прийомів: бесіда, інсценування, вправи, завдання, вказівки, пропозиції, доручення, які слід проводити як в фронтальній так і в індивідуальній формі. В роботі з підлітками з порушеннями інтелекту необхідно використовувати різноманітні стимулюючі прийоми, зокрема схвалення, заохочення, осуд. Індивідуальний підхід включає посилення для підлітків з порушеннями інтелекту вимоги, що поступово ускладнюються. При цьому слід змінювати форми вимог до них. Найбільш результативними засобами для підлітків з порушеннями інтелекту є порада та пропозиція, а також обговорення вчинків з дитиною.

Умовами корекції особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелекту є:

- сприятливий психологічний клімат;
- включення дітей в міжособистісні стосунки в процесі різних видів діяльності, що включені в позакласну виховну роботу;
- формування навичок спілкування дітей між собою; охоронний педагогічний режим;
- створення довіри між суб'єктом і об'єктом виховання за такими критеріями, як: нормативний, зіставлений та особистісний.

В методиці корекції порушень особистості підлітків з порушеннями інтелекту найбільш ефективним є використання бесіди з прихованим змістом; читання оповідань; розігрування оповідань; закінчення оповідань; аналіз серій малюнків, які включають різні варіанти поведінки дітей в одній ситуації; аналіз текстів з відносними ситуаціями. Під час проведення корекційної роботи спостерігалися позитивні зміни в особистісному та соціальному розвитку підлітків з порушеннями інтелекту.

Висновки. Корекційна спрямованість педагогічного забезпечення процесу особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелекту дає змогу підвищити рівень їх особистісно-моральної та особистісно-вольової вихованості. Перспективним напрямком дослідження ми вважаємо розвиток особистісної вихованості у дітей з порушеннями інтелекту різних вікових груп.

Бібліографія

1. **Вержиковська О.М.** (2013) Теорія і спеціальна методика виховання дітей особливостями інтелектуального розвитку: Навчально-методичний посібник Кам'янець-Подільський ТОВ "Друк-Сервіс" 372 с. ;
2. **Вержиковська О.М.** (2016) Теорія і методика виховання дітей в спеціальній школі: навчально-методичний посібник / Кам'янець-Подільський

національний університет імені Івана Огієнко 292 с.; **3. Липа В.А.** (2002) Основы коррекционной педагогики: Учебное пособие Донецк: Лебидь 327 с.; **4. Методика** навчання учнів 1-4-х класів спеціальної школи: навчальний посібник (2011) / за ред. О.В. Гаврилова, (Вержиховська О.М Розділ 5) Кам'янець-Подільський ТОВ "Друк-Сервіс" 312 с.

References

1. Verzhovska A. (MMXIII) Theory of features et modos speciales intellectualis progressionem educationem in filios: Paperback Publishing Kamenets "Print Service" CCCLXXII p. ; **2. Verzhovska A.M.** (MMXVI) Opera VERSINI ex educatione et educationem filiorum in speciali: Dictionary / National University Kamenets nomine nuncupetur, Marcus Ohienko CCXCII p.; **3. Lipa V.A.** Normas disciplinis paedagogicis proprias korrektsyonnoy: Uchebnoe posobyе Donetsk: Lebyd CCCXXVII p.; **4. Methodos** speciales schola alumni 1-4: Roma / ed nov. Gavrilova O.V. (Verzhovska ad OM Titulus V) Kamenets Co "Print Service 'CCCXII p.

Received 24.02.2021

Accepted 19.03.2021

УДК: 159.922.76-056.34:616.896

DOI 10.32626/2413-2578.2021-17.54-75

Н.С. Гаврилова

nathalia.gavr@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2563-0626>

О.В. Константи́нів

konstantyniv15@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0660-2657>

О.В. Гаврилов

alex.gavrilov1967@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8591-9483>

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ РОЗВИТКУ НАВИЧКИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ (початковий етап)

Відомості про авторів: Гаврилова Наталія, кандидат психологічних наук, доцент кафедри логопедії та спеціальних методик факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. E-mail: nathalia.gavr@gmail.com; Константи́нів Оксана, кандидат педагогічних